

Олег Грищенко

*здобувач кафедри теорії та історії мистецтва НАОМА,
старший викладач кафедри графічних мистецтв НАОМА
Науковий керівник: проф. О. А. Лагутенко*

Групові виставки книги художника в Україні 2008–2016 років: концепції, досвід, проблематика

Анотація. У статті висвітлено проведення групових виставок книги художника в Україні в 2008–2016 роках. Розглядаються можливості введення таких проектів до сучасного мистецького життя і визначення їхнього місця у культурних інституціях, впровадження їх як послідовну та регулярну практику. Визначено зв'язок між концепціями та експозиційним вирішенням виставок, а також завдання, які ставлять куратори та організатори зазначених виставок для актуалізації даного виду мистецтва в Україні.

Ключові слова: книга художника, групова виставка, арт-об'єкт, експозиція, куратор.

Постановка проблеми. Упродовж означеного у статті періоду відбулося формування певних тенденцій, починаючи від проекту «Книжковий обід 07/08» до останніх групових виставок у рамках міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал 2016». За цей час спостерігається розподіл художників на символічні групи: тих, які опираються у власних творах на досвід попередніх років (авангардні видання початку ХХ століття, пост-модерний artist's book 70–80-х років), і тих, хто шукає нової візуальної мови та форми вираження для власних творів через застосування цифрових технологій, дизайнерських рішень, не притаманних, ані книжковому, ані традиційному образотворчому мистецтву.

Актуальність дослідження. Проведення групових виставок книги художника дає можливість розкрити багатогранність даного явища, ґрунтовніше осмислити його особливості. У пропонованій статті досліджується різноманітність авторського підходу до мистецького твору та специфіки використання матеріалів; показано відмінність тематичних кураторських проектів, де твори створюються конкретно для даної виставки, та роботи з уже готовими книгами художника; визначено проблематику їхнього поєднання та презентації у спільному просторі. Таким чином, можна прогнозувати майбутні тенденції та можливості розвитку у книжковому мистецтві.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Стаття виконана відповідно до плану підготовки кадрів вищої кваліфікації та планів науково-дослідницької роботи кафедри графічних мистецтв Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про актуальність та мету проведення групових виставок книги художника порушуються в текстах кураторів, мистецтвознавців, зокрема, таких як Г. Листвак, А. Денисенко, К. Загорська, А. Кахідзе. Наприклад, у статі «В(usiness)OOK LANCH», що присвячена виставці «Книжковий обід», розглядається саме значення терміну «книга художника» та спроби його тлумачення. К. Загорська пише: «Теперішнє поняття «книга художника» ввібрало усе вищезазначене: *livre d'artist*, *artist's book*, експерименти російських авангардистів і пізніші пошуки таких художників, як Ілля Кабаков та Михайло Пригов» [1]. Куратори виставки за поясненням явища звертаються до статті британської художниці Анджели Лоренц, де є перелік заперечень, що не може бути книгою художника: «Це не книги для дітей, це не альбом, це не щоденники, це не подорожні книжки, це не каталоги для виставок, це не збірки репродукцій художника, це не мистецька книга (*Art Book*), що є найпоширенішою помилкою» [2]. Катерина Загорська пропонує до такого визначення додати слово «лише» та пише: «Вони (книги) тяжіють радше не до звуження поняття, а до накопичення, ба навіть більше – до нагромад-

ження різних сенсів» [1]. Також пояснюється цінність групових виставок для показу багатогранності явища: «До участі в проєкті «Book Lunch» було запрошено справді різних людей. Тобто, людей різних за фахом, віком, творчими планами й амбіціями, життєвим і всіляким іншим досвідом. Очевидно, кожен із цих людей мав не лише власні витвори, а ще й уявлення про те, що може бути книжкою і що книжкою бути не може» [1].

Слід зауважити, що публікації, присвячені виставкам у 2007–2012 роках, розкривають загальну тему популяризації книги художника та виявляють її можливості, щоб затвердити це явище у структурі сучасного мистецтва України. В публікації до виставки «Книга художника» в Музеї книги і друкарства України Г. Листвак також розлого описує значення книги художника, проводить історичний екскурс її розвитку: «...ставлення до книг змінювалося від сакралізації до повної деструкції. З самого свого зародження вони ставали символами та обростали метафоричними визначеннями. Їм приписували подвійний зміст, неоднозначність, вважали закритими для непосвячених. Лише обрані залучалися до ритуалу їх творення і прочитання. Символ таємної книги став дуже популярним у мистецтві. З часом така сакралізація образу книги вилася у численні експерименти з її змістом і формою», обумовлюючи стилістику книг, які були обрані на виставку, вона пише: «Наше дитинство починається з книжки з малюнками, книжки-забавки. Доросле життя потребує інших, вишуканіших елементів гри – гри жодним

чином не легковажної чи лише розважальної, а творчої інтелектуальної, ритуальної. Так книги художника стають, по суті, книжками-іграшками для дорослих» [3]. У роботі «Книга художника»: проблеми видавничого втілення» Г. Листвак проводить певний порівняльний аналіз міжнародної практики виставок, намагаючись показати їхні можливості: «...експонування «книг художника» є дуже популярним іміджевим ходом. Багато бібліотек та творчих об'єднань навіть практикують мандрівні виставки книг» [4]. Так, на основі бібліотечних просторів організуються і тематичні виставки, і ретроспективи окремих авторів, де експонуються книги з різних проєктів та досліджується шлях їхнього створення у спеціальних монографіях, наприклад Anselm Kiefer «L'Alchimie du livre» [6]. Із тематичних виставок в Україні найширше описана в публікаціях «12x12. Майбутнє паперу», де куратор М. Погарський заострює питання на самій матеріальності книги і акценті, на визначеному форматі, а саме аркуші паперу А4, акцентує увагу на тому, що папір втрачає роль прямого комутатора, а вся інформація більше переходить в електроніку. «В художньому просторі статус паперу суттєво змінився, і якщо раніше папір для художника виступав у якості підручного матеріалу для графіки і ескізів, то сьогодні може відігравати у роботах центральну роль» [7]. Стислий огляд виставок висвітлюється в статті Г. Листвак «Книга художника» як джерело видавничого натхнення (на прикладі українських виставкових проєктів)» [5]. Автор проводить структурування їх за

видами на основі експонованих книг художника для визначення їхньої придатності до типографічного машинного видання, але оминає особливості роботи книг художника у виставковому просторі.

Зазначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Згадувані праці дають загальне уявлення про місце книги художника в сучасному мистецтві, та її можливості у виставковому просторі. У них розглядається відповідність творів стосовно зазначеної виставкової тематики одного конкретного проєкту та їхнє місце у ньому. Мета даної статті – здійснити порівняльний аналіз групових виставок книги художника в Україні, показати їхні відмінності за умови деякої подібності в кураторських експозиціях. Проаналізувати творчість окремих художників, які беруть участь в різних подібних виставках.

Новизна наукового дослідження полягає в тому, що в ньому описано досвід проведення групових виставок книги художника в Україні та визначено перспективи їхнього розвитку.

Методологічне або загальнонаукове значення авторських розробок. Розкрито можливості групових виставок книги художника в контексті сучасного українського мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Виставка «Книжковий обід 07/08», яка відбулася в Центрі сучасного мистецтва при НаУКМА, знову привернула увагу до книги художника в Україні як повноцінного мистецького явища так само, як і попередній масштабний груповий проєкт, що апелював до цього явища був «Дифракція тексту»

відбувся ще у 1998-му році. На зазначеній виставці багато з представлених авторів працювали у цьому жанрі в межах персональних проєктів, а деякі мали справу з книгою художника вперше. Куратори проєкту А. Кахідзе та К. Свіргуненко позиціонували його відкритим до участі будь-яких художників, але врешті, виставка наповнилася творами авторів, які тяжіють до концептуального та критичного сучасного мистецтва. Більшість з них не виходять поза межі форми кодексу або посторінкової книги із різними можливостями кріплення матеріалів до сторінок тощо. Головний акцент переноситься на концептуальний та візуальний зміст книги, як от у А. Белова «Найпорнографічніша книга у світі», С. Волязовського «Диплом+ZAGRANPASPORT», С. Попова «Умывальник». Серед книг-об'єктів цікавим є «Монумент на честь А4» А. Белозьорова, що виконаний з дерева і працює на межі книги художника і скульптури та швидше пов'язаний з груповою виставкою концептуально, ніж своєю формою. Сама експозиція була близькою до представлення проєктів сучасного мистецтва, кожній книзі надавався особистий простір, щоб виставка не була перевантажена та сприймалася легко.

У 2013-му році відбулася наступна виставка «Книжковий обід» в рамках міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал». Автори кардинально змінили виставковий принцип, розмістивши столи з книгами художника серед загального залу, де відбувалась виставка-продаж за участю українських і закордонних видавців. Таким

чином, глядачеві пропонувалось у фестивальному гаморі подивитись збірку книг художника у контрастному порівнянні з комерційними виданнями.

У 2010 році відбулася виставка «Арт Книга» в Музеї книги і друкарства України. Куратором виступила А. Денисенко. Зауважимо, що з-поміж учасників проєкту не було художників, які брали участь у виставці «Книжковий обід 07/08», акцент був зроблений на творах авторів, які професійно займаються книжковим мистецтвом та дизайном. У багатьох творах головною стає конструкція книги, переосмислюється класична форма кодексу, щоб саме через будову показати головну ідею книги. Так, О. Грищенко у своїй роботі «Махно-Вірші» замінює паперові сторінки текстильними рушниками, декорованими орнаментальною вибієюкою з образами солдатів та вершників, на яких написані вірші Нестора Махна. Футляром для книги слугує тубус у вигляді кулемета. А. Сакун у книзі «Чуттєві основи сприйняття простору» текст бере з науково-популярної статті, а сама книга перетворюється у тривимірний об'єкт, що складається з листових сегментів, – у такому вигляді текст втрачає читабельність і виконує формально-зображальну функцію. У виставці брали участь також творча майстерня «Аграфка», О. Турянська, самвидавництво «Планетянин», М. Погарський, Ю. Табенська, В. Мітченко, О. Пилипенко та ін.

Наступним проєктом А. Денисенко була спільна виставка з куратором М. Погарським «12x12. Майбутнє паперу» в 2012 році. «12x12» – це міжнародний проєкт, заснований

М. Погарським і створюється російськими художниками та представниками інших країн. Кожна така виставка має свою окрему тематику: «Життя і смерть» (Росія/Італія), «Сезони» (Росія/Англія), «Музика книги» (Росія/Німеччина). Куратор зазначає: «Основна ідея програми – долати засобами мистецтва всі кордони (політичні, державні, релігійні, мовні) із збереженням національних і культурних особливостей і художніх традицій кожної країни» [6]. Обрана тема спричинила і форму творів, авторам запропонували показати своє бачення паперу як медіа в епоху цифрових технологій. А. Денисенко пише: «Це зібрання листів у майбутнє – дванадцять аркушів дванадцяти різних художників і творчих груп – є своєрідною творчою документацією роздумів та рефлексій на тему потенційного існування паперу в найближчий час» [6].

У розгляді робіт звертає на себе увагу різноманітність підходу до паперу як матеріалу, від народних мотивів та переосмислення прикладних технік у О. Тихонюк, К. Бруєвич, О. Рачковської (Поліщук) до цифрового друку в графічній майстерні «Аграфка» та заміни паперу на пластик у роботі Б.Поліщука. Окремо стоять три роботи, виконані на рукотворному папері Р. Коршунової, їхні автори – С. Погребницький, О. Манн, О. Газе. Кожен з них використовує різноманітну стилістику, яку об'єднує тільки рукотворний папір. Авторів із Росії також об'єднує тема рукотворного паперу – більшість художників виконала його власноруч, і саме в паперопластиці вони шукають нові

можливості матеріалу.

В одному просторі з «12+12» відбулася й виставка «Книга Художника», де були представлені нові твори авторів, багато з яких були задіяні у проєкті «Арт Книга» 2010-го року. Простір Музею книги та друкарства України, де відбувалися ці виставки диктував свої умови – книги художника були представлені на експозиційних музейних стендах за винятком декількох, що експонувались у просторі.

Водночас із такими великими груповими виставками відбуваються й менші за обсягом як, наприклад, в галереї «P.ART.COM» у 2011-му році. Тут центральним експонатом стала серія «Валіза вражень», що була створена під кураторством мистецького об'єднання «ВАЛ» (5 картонних боксів-валіз із різноманітним наповненням, яке було створено під час пленеру у м. Кам'янець-Подільському). Сама виставка мала здебільшого камерний характер, попередньо згадана серія була виставлена у просторі на звичайних стільцях, що надавало їй майже домашньої безпосередності.

Починаючи з 2009-го року, книга художника в Україні входить на постійній основі до фестивального життя. Була представлена виставка «Арт книга для дітей» на Форумі видавців у Львові (2009 та 2010). Ексклюзивні книги для дітей експонувались на фестивалі «Азбукове королівство Магів і Янголів» (2010 та 2011), на міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал» (2015). Але в такому форматі виставки набувають більш розважального характеру, коли головною їхньою метою – продовження ознайомлення широкого загалу з поняттям

книги художника, її можливостями та різноманіттям самої книжкової культури. З одного боку, це сприяє популяризації даного виду мистецтва, з іншого – організатори надають перевагу яскравішим за формою творам, ніж за змістом, аби привернути глядача. Як виняток, можна вважати виставки, які курує клуб ілюстраторів «Pictoric» у рамках міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал», намагаючись поєднати фестивальний формат із цікавими концептуальними експозиціями.

У 2015-му році реалізована концептуальна виставка з циклу «Книга і що далі» професора Томаша Вільманського, де були показані роботи студентів Університету мистецтв у Познані (Польща), які представляють окрему навчальну майстерню. В такому форматі можна було розглянути педагогічні завдання, що ставляться перед студентами, дізнатись, як вони реалізують свої задуми, співпрацюють з новими медіа, створюють відеокниги тощо.

У 2016-му році у виставковому просторі «Pictoric» студентами НАОМА створений груповий проект «Семенко 100», де сто віршів Михайля Семенка були представлені у вигляді сотні маленьких брошур з одним віршем у середині. Окрім заданого формату книги, були відсутні інші об'єднавчі елементи, тому кожна книжечка ставала неповторною у виконанні, текстовому та образному вирішенні. Експозиція була повністю інтерактивною, глядач міг читати та, за своїм бажанням, міняти місцями книги, що робило динамічнішим сприйняття проекту.

В 2016-му в рамках візуальної програми Форуму «ПогранКульт: ГаліціяКульт» відбулася резиденція

молодих галицьких художників під керівництвом П. Макова. Результатом стала виставка «Щоденник» у галереї «NovaTanya». Більшість творців працювали з тематикою двох українських міст Львова та Харкова, їхнім зіставленням: «Ми такі різні» Б. Філушкі, «Харківські маршрути» О. Бабак. В експозиції були поєднані твори учасників резиденції із книгами та графікою П. Макова, що дало змогу в одному просторі об'єднати два покоління митців, які працюють в галузі книги художника.

Головні висновки. Починаючи з 2008-го року, в Україні щорічно відбуваються групові виставки книги художника. Кожна з них має свої особливості, як тематичні, так і експозиційні. У 2008–2011 рр. переважають ознайомчі виставки, де в одному просторі збираються твори художників, виконані в різний час та на різну тематику, назви виставок також мають загальний характер. Починаючи з 2012 року, групові проекти з книги художника набувають організованішого характеру, книги створюються спеціально під тематичний проект. Це надає можливості виваженіше і планово підходити до роботи з експозиційним простором, ґрунтовніше розкривати обрану кураторами тему, вводити книгу художника до групових проектів, де присутній живопис, скульптура, інсталяція.

Перспективи використання результатів дослідження. Матеріали, наведені у статті, можуть бути використані для розробки методики кураторської роботи при створенні проекту групової виставки книги художника, а також для створення навчального завдання на задану тему для студентів майстерні книжкової графіки НАОМА.

1. *Книжковий обід 07/08* [Каталог виставки] – Київ, 2008. – 52 с.
2. *Lorenz A. Artist's Books - For Lack of a Better Name* [Електронний ресурс] / Angela Lorenz – Режим доступу до ресурсу: <http://www.angelalorenzartistsbooks.com/whatis.html>
3. *Книга Художника* [Каталог виставки] – Київ: Музей книги і друкарства України, 2012. – 40 с.
4. *Листвак Г. Б.* «Книга художника»: проблеми видавничого втілення»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 27.00.05 «теорія та історія видавничої справи та редагування» / Листвак Галина Богданівна – Київ, 2013. – 20 с.
5. *Листвак Г. Б.* «Книга художника» як джерело видавничого натхнення (на прикладі українських виставкових проєктів) / Галина Богданівна Листвак. // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2013. – С. 132–135.
6. *Anselm Kiefer. L'Alchimie du Livre* – Париж: Bibliotheque nationale de France, 2015. – 256 с.
7. *Майбутнє* паперу. 12+12. – Київ: Музей книги і друкарства України, 2012. – 64 с.

Групповые выставки книги художника в Украине 2008–2016 годов: концепции, опыт, проблематика

Олег Грищенко

Аннотация. В статье описывается опыт проведения групповых выставок книги художника в Украине в 2008–2016 годах. Рассматриваются возможности введения таких проектов в современной художественной жизни и определения их места в культурных учреждениях, внедрение их как последовательную и регулярную практику. Освещается связь между концепциями и экспозиционным решением выставок, а также задачи, которые ставят кураторы и организаторы таких выставок для актуализации данного вида искусства в Украине.

Ключевые слова: книга художника, групповая выставка, арт-объект, экспозиция, куратор.

Group exhibition of artist's books in Ukraine 2008–2016's: concepts, experience, problems

Oleg Gryshchenko

Annotation. The article describes the experience of the group exhibitions of the artist's books in Ukraine in the 2007–2016 years. The possibilities of implementation of such projects in contemporary art and their place in cultural institutions, the implementation of them as consistent and regular practice are also considered. The link between the concepts and expositional decisions of the exhibitions is highlighted. The article is also focused on tasks that are faced before the curators and organizers of exhibitions of artist's books for the actualization of this art form in Ukraine and to show its capabilities on the brink of intersection with other fields of art (applied art, sculpture, installation, graphic design).

The diversity of the author's approach to art work and the specificity of use of materials are explored on the examples of the artists' books. The difference

between thematic projects when works were created specifically for the exhibition, and otherwise when exhibition is made form already excited artist's books, and the issues of combination and presentation of the both in the joint space is studied. During the reporting period the certain trends has been formed from the project «Book dinner» held in 2007/08 to recent group exhibitions within the International Festival «Book Arsenal» held in 2016.

During this period we can observe the division of artists on the symbolic two groups, those that rely in their works on the experience of previous years (avant-garde publications from the early 20th century, the postmodern artist's books of 1970–80s) and those who are looking for a new visual language and forms of expression for their works by means of application of digital technologies, design solutions, not specific to the book and traditional fine art. The cohort of artists, formed while teaching the methods of working with the artist's book in Ukrainian

Art Institutions, is capable of working on the verge of publishing design and conceptual art. The group projects created with their participation provides an opportunity to understand the artist's book and the features more deeply.

Keywords: Artist's Book, Group exhibition, Art object, Expositioun, Curator.